

УДК 347.93

Віталій Короленко,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ОПТИМІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В ЧАСТИНІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

У статті висвітлено теоретичні та практичні цивільно-процесуальні проблеми оскарження ухвал про призначення експертизи. З'ясовано підстави для оскарження таких ухвал. Розмежовано об'єкт та предмет оскарження. Об'єктом є власне ухвала, а предметом — рішення суду про зупинення провадження на час експертизи. Виявлено можливість затягування розгляду справи шляхом такого оскарження. Обґрунтовано та сформульовано пропозиції щодо усунення такого недоліку шляхом виділення матеріалів справи для апеляційного суду та направлення справи на експертизу.

Ключові слова: призначення експертизи, зупинення провадження, апеляційне оскарження ухвал.

Статтю 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод [1] закріплено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Часова обмеженість цивільного процесу, яка проявляється у закріпленні принципу розумності строку розгляду справи та конкретного загального максимального строку розгляду цивільних справ та спеціальних строків розгляду їх окремих категорій, зумовлює організаційні обмеження можливостей сторін процесу у доведенні обставин, на які вони посилаються. Тому практика вимагає пошуку та законодавчого забезпечення досягнення компромісу між обмеженням строку розгляду цивільної справи та метою встановлення формальної істини у цивільному процесі. Адже певні види забезпечення доказів вимагають суттєвого строку для їх здійснення. Так, окремі види судових експертиз можуть тривати по кілька місяців, що переважно загальні строки розгляду цивільних справ. Тому найяскравішим прикладом компромісу між обмеженням строків розгляду цивільної справи та потребою у встановленні формальної істини може слугувати можливість зупинен-

ня провадження, передбачена нормами ЦПК України, на час проведення експертизи. За таких умов чинне цивільне процесуальне законодавство повинне чітко встановлювати випадки, коли допускається зупинення провадження, можливість оскарження зупинення провадження тощо.

Загалом питання забезпечення права на справедливий суд у цивільних справах протягом розумного строку було предметом дослідження таких радянських та вітчизняних науковців, як С. Н. Абрамов, М. Г. Авдюков, С. В. Васильєв, В. М. Горшенєв, М. А. Гурвіч, П. П. Заворотько, І. М. Зайцев, М. Б. Зейдер, В. В. Комаров, О. В. Кудрявцева, Д. Д. Луспеник, Д. І. Полумордвінов, В. І. Тертишніков, Г. В. Фазікош, Н. А. Чечина, Д. М. Чечот, М. Й. Штефан, В. Н. Щеглов, К. С. Юдельсон та інших. Але у їхніх працях не досліджуються способи оптимізації цивільного процесу в частині зупинення провадження у справі на час проведення експертизи.

Однак оскарження ухвали про призначення експертизи все ще викликає питання теоретичного та практичного характеру. Серед них, перш за все, власне можливість такого оскарження, його

підстави, забезпечення економії процесуального часу при оскарженні таких ухвал тощо.

Отже, метою цієї статті є виявлення основних теоретичних і практичних проблем оскарження ухвал про призначення експертизи в цивільному процесі та формування науково обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення.

Згідно з ч. 2 ст. 133 ЦПК України [2] призначення експертизи є одним із способів забезпечення доказів. Експертиза призначається судом для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтв, техніки, ремесла тощо. В окремих випадках, перелік яких закріплено у ст. 145 ЦПК України і є вичерпним, проведення експертизи є обов'язковим. Таким чином, результати експертизи мають суттєве значення для встановлення обставин, які мають значення для справи, і вирішення справи по суті.

Експертиза призначається ухвалою суду, де зазначаються: підстави та строк для проведення експертизи; з яких питань потрібні висновки експертів; ім'я експерта або найменування експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; об'єкти, які мають бути досліджені; перелік матеріалів, які передаються для дослідження, а також попередження про відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Експертиза проводиться у суді або поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень або якщо об'єкт дослідження неможливо доставити до суду. Свій мотивований висновок експерт дає у письмовій формі. Очевидно, що проведення експертних досліджень, а також їх виклад у письмовій формі потребує тривалого часу, що може призвести до порушення строків розгляду цивільної справи. Для уникнення цього нормами ЦПК України суду надано право зупинити провадження у справі на час проведення експертизи. Це може робитися судом як за заявою особи, яка бере участь у справі, так і з власної ініціативи в ухвалі про призначення експертизи.

Так, згідно зі ст. 202 ЦПК України суд може за заявою особи, яка бере участь у справі, а також з власної ініціативи зупинити провадження у справі, зокрема у випадку призначення судом експертизи. Так, у п. 33 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 [3] вказано, що, застосовуючи пункти 2, 3, 5 ч. 1 ст. 202 ЦПК України відповідно про зупинення провадження у зв'язку із захворюванням сторони, перебуванням її у службовому відрядженні чи призначення судом експертизи, суд повинен виходити з того, що у таких випадках відповідно до змісту ст. 157 ЦПК України провадження у справі може бути зупинено, якщо передбачається, що зазначена відсутність сторони або проведення експертизи триватиме понад установлені строки розгляду справ.

Зупинення провадження у справі є тим засобом, за допомогою якого особи, які беруть участь у справі, можуть здійснювати недобросовісне затягування розгляду та вирішення справи по суті. Тому законодавчо повинно забезпечуватися оскарження таких ухвал. І згідно з п. 13 ч. 1 ст. 293 ЦПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо зупинення провадження у справі. Водночас оскарження ухвал щодо призначення експертизи чи застосування іншого способу забезпечення доказів або відмови у цьому не передбачено ЦПК України.

Зауважимо, що ухвала — це судове рішення, в якому вирішуються питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України. М. Й. Штефан зауважував, що ухвалами суду першої інстанції вирішуються питання, спрямовані на виникнення, розвиток або припинення цивільних процесуальних правовідносин, на створення належних умов для всебічного, повного і об'єктивного розгляду та вирішення справи, на реалізацію і захист процесуальних прав суб'єктів правовідносин. Для виявлення

специфіки ухвал він наводив низку їх класифікацій за різними підставами [4].

Ухвали суду, що постановляються як окремих документ, складаються зі вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Цивільне процесуальне законодавство не містить вимог щодо того, що однією ухвалою може вирішуватися лише одне питання руху справи. Тому цілком правомірним є вирішення питання про зупинення провадження у справі в одному процесуальному документі (ухвалі) разом із вирішенням питання про призначення експертизи. І в такій ухвалі може бути оскаржене одне з судових рішень, тоді як оскарження іншого може бути не передбаченим нормами ЦПК України. Саме тому в ст. 293 ЦПК України зазначено, що окремо від рішення суду можуть оскаржуватися ухвали *щодо* того чи іншого аспекту руху справи, а не ухвала *про* те чи інше питання. Так, наприклад, ухвала про відкриття провадження за нововиявленими обставинами не може бути оскаржена щодо відкриття такого провадження, але може бути оскаржена щодо недотримання правил підсудності. Однак це не завжди враховується у науковій літературі. Так, В. І. Тертишніков вказує, що за змістом ч. 4 ст. 135 ЦПК України ухвала про забезпечення доказів може бути оскаржена, однак ст. 293, що вичерпно перелічує ухвали, які можуть бути самостійним об'єктом оскарження, не передбачає ані ухвали про задоволення заяви, ані ухвали про відмову у забезпеченні доказів. Цю суперечність потрібно усунути відповідною зміною ЦПК, резюмує він [5].

Крім того, В. І. Тертишніков критикує законодавчий підхід щодо передбачення ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, у вичерпному переліку. Він вказує, що перелік в одній статті ЦПК усіх ухвал, які можуть бути самостійним об'єктом апеляційного оскарження, є переобтяженим і, разом з тим, неповним. Доцільніше було б, на його думку, зазначити можливість оскарження ухвал, які перешкоджають подальшому руху справи та розпорядженню суб'єктивними правами особам, які беруть участь у справі, та особам, щодо яких суд вирішив питання про

їх права та обов'язки. За умов наявності такої вказівки не було б необхідності давати перелік більшості ухвал, зазначених у ст. 293 ЦПК України [6]. Однак з такою науковою позицією важко погодитися. Адже вона не враховує те, що в ухвалі як єдиному процесуальному документі може застосовуватися кілька процесуальних норм, про що йшлося вище, а тому слід говорити не про об'єкт оскарження (ухвалу як єдиний процесуальний документ), а про предмет оскарження (рішення, які в ухвалі закріплюються). Саме тому ухвала, в якій вирішено питання про призначення експертизи та зупинення провадження на час її проведення, може бути оскаржена щодо зупинення провадження. Об'єктом тут буде власне ухвала, а предметом — рішення про зупинення провадження у справі. Стосовно ж пропозиції щодо встановлення загальних критеріїв самостійного оскарження ухвал зауважимо, що і сам автор зазначає, що наведені критерії не охоплюють усі ухвали, передбачені ст. 293 ЦПК України. Тому на даний час вказана пропозиція потребує суттєвого доопрацювання.

Згідно з п. 13 ч. 1 ст. 293 ЦПК України підлягають апеляційному оскарженню ухвали про зупинення провадження у справі. Таким чином, якщо ухвалою про забезпечення доказів позитивно вирішено питання про зупинення провадження у справі, в цій частині вона може бути оскаржена окремо від рішення суду. Матеріали справи в такому випадку надсилаються до апеляційного суду. Так, ухвалою Подільського районного суду м. Києва від 24.10.2014 р. у справі № 758/5114/14-ц [7] було призначено автотоварознавчу експертизу та зупинено провадження у справі на час проведення експертизи з огляду на те, що для проведення експертизи потрібен значний проміжок часу. Відповідачем було оскаржено вказану ухвалу в частині зупинення провадження у справі. Матеріали справи були направлені до Апеляційного суду м. Києва.

Саме тому в ч. 4 ст. 135 ЦПК України йдеться про оскарження ухвали про забезпечення доказів: визначено, що оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також

не перешкоджає розгляду справи. Проте, що апеляційне оскарження ухвали суду не перешкоджає продовженню розгляду справи, йдеться й у ч. 4 ст. 293 ЦПК України. Дії суду щодо здійснення цієї норми роз'яснено у п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5 [8]: у разі оскарження ухвали про забезпечення доказів до суду апеляційної інстанції направляється не цивільна справа, а виділені відповідні матеріали справи (копія позовної заяви, заява про забезпечення доказів, оригінал оскарженої ухвали тощо). Після розгляду апеляційної скарги судом ці матеріали повертаються до суду для залучення до матеріалів цивільної справи. Однак можливість виділення матеріалів справи для передачі до апеляційного суду на розгляд апеляційної скарги на ухвалу закріплено ч. 3 ст. 293 ЦПК України, де це передбачено для ухвал про забезпечення позову і його скасування, відмову поновити або продовжити пропущений процесуальний строк, визначення розміру судових витрат та низки інших ухвал, серед яких, проте, не передбачено для ухвали про зупинення провадження.

Загалом такий підхід є певною мірою логічним, адже якщо провадження у справі зупинено, то і передача матеріалів справи до апеляційного суду не буде перешкоджати розгляду справи. Отже, відсутня й потреба у виділенні матеріалів справи для апеляційного суду.

Однак така логіка не спрацьовує, коли на час зупинення провадження матеріали справи повинні бути направлені іншій особі. Наприклад, експерту чи експертній установі для проведення експертизи. Так, апеляційна скарга на згадану вище ухвалу Подільського районного суду м. Києва від 24.10.2014 р. лише 11.02.2015 р. була вирішена Апеляційним судом м. Києва: у задоволенні апеляційної скарги було відмовлено [9]. Таким чином, здійснення судової авторозривної експертизи було відтер-

міновано щонайменше на чотири місяці. Адже без результатів експертного дослідження суд не може правильно вирішити справу.

Таким чином, оскарження ухвали про призначення експертизи в частині зупинення провадження у справі призводить до затягування розгляду справи. Натомість розгляд апеляційної скарги в даному разі міг би відбуватися на основі виділених матеріалів справи, а власне матеріали справи повинні були негайно передаватися на експертизу.

Отже, з метою оптимізації цивільного судочинства щодо оскарження ухвал про забезпечення доказів у формі призначення експертизи в частині зупинення провадження у справі на час проведення експертизи, необхідно прямо закріпити право суду виділяти достатні для розгляду апеляційної скарги матеріали справи та направляти їх до апеляційного суду. При цьому матеріали самої справи слід направляти для проведення експертизи.

Для цього необхідно речення друге ч. 4 ст. 135 ЦПК України викласти у такій редакції: *«Оскарження ухвали про забезпечення доказів можливе лише щодо зупинення провадження у справі»*. Також ч. 3 ст. 293 ЦПК України слід викласти у такій редакції: *«У разі подання апеляційної скарги на ухвали суду першої інстанції, передбачені пунктами 2, 7, 9, 13 (якщо справу зупинено на час проведення експертизи), 18—30 частини першої цієї статті, до апеляційного суду передаються лише копії матеріалів, необхідних для розгляду скарги. У разі необхідності апеляційний суд може вилучити також копії інших матеріалів справи»*.

Крім того, необхідно внести відповідні зміни до інструкції з діловодства у місцевому загальному суді, яка взагалі не регламентує дій, пов'язаних із виділенням матеріалів цивільної справи для направлення їх до апеляційного суду для розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду.

ПРИМІТКИ

1. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — С. 270.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40. — Ст. 492. — С. 1530.

3. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 // Відомості Верховного Суду України. — 2009. — № 8. — С. 3.

4. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005. — С. 425.

5. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. ком. / В. І. Тertiшніков. — Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. — С. 163.

6. Там само. — С. 329.

7. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 24.10.2014 р. у справі № 758/5114/14-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41093646>.

8. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/3bbb0ab0220f6b9bc22575de004e6fc0?OpenDocument>.

9. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 11.02.2015 р. у справі № 22-ц/796/15242/2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42744332>.

Короленко Віталій. Оптимізація громадянського судопроцесу в частині апеляційного обжалування визначень про призначення експертизи.

В статті освещаются теоретические и практические гражданско-процессуальные проблемы обжалования определений о назначении экспертизы. Выясняются основания для обжалования таких определений. Разграничивается объект и предмет обжалования. Объектом является собственно определение, а предметом — решение суда о приостановлении производства по делу на время проведения экспертизы. Выявлена возможность затягивания рассмотрения дела путем такого обжалования. Обоснованы и сформулированы предложения относительно устранения такого недостатка путем выделения материалов дела для апелляционного суда и направления материалов дела на экспертизу.

Ключевые слова: назначение экспертизы, приостановление производства, апелляционное обжалование определений суда.

Korolenko Vitalii. Optimization of civil proceedings in appellate review of the court ruling about the legal expertise.

The article deals with theoretical and practical civil procedure issues on appeal definition about examination appointment. Clarifies the grounds for appeal against such orders. A demarcated object and subject of appeal. Object is actually a definition, while object is a violation of the court on the suspension of production at the time of examination. The possibility of delaying the consideration of the case by such appeal is identified. Substantiated and formulated proposals to address this shortcoming by selecting the materials of the case to the court of appeal and the case was referred for examination.

Key words: purpose of examination, suspension of production, appeal definitions.